

„Nálunk is szükség van a sajtó tudományos vizsgálatára”

Beszélgetés dr. Máté Károllyal

Közismert tény, hogy a felszabadulás előtt hazánkban nem volt intézményes felsőfokú könyvtárosképzés, csupán könyvtári vonatkozású fakultatív előadásokat tartottak egyeteminken. Az így tanítható tárgyak közül Gyalui Farkas a kolozsvári tudományegyetemen 1901-ben bibliográfiából, majd Gulyás Pál a budapesti tudományegyetemen 1914-ben könyvtártanból, a két világháború között Nyireő István 1930-ban a debreceni tudományegyetemen könyvtártudományból, 1932-ben pedig Máté Károly a pécsi tudományegyetemen sajtótörténetből szerzett magántanári képesítést. Ő 1933 után Pécssett, majd 1940-től a budapesti bölcsészettudományi karon is elfogadott képesítésével Budapesten tartott előadásokat, s 1947-ben rendkívüli egyetemi tanári címet kapott. Mint az Egyetemi Nyomda igazgatója számos könyv és folyóirat szerkesztésével és kiadásával gazda-

gította kulturális életünket. Megilletődve kerestük fel Budafoki úti otthonában, hiszen igen kevesen vannak, akik idősebbek századunknál. Örömeinkre a kilencedik évtizedében is szellemileg friss, jó testi erőben levő kiváló szakember készségesen vállalkozott arra, hogy hosszú pályafutása emlékeit felidézze, és megossza ve-lünk tapasztalatait.

— A millennium évében, 1896-ban a Tolna megyei Simonmajor községben születtem. Édesapám az egytanerős pusztai iskola tanítómestere volt, így a pedagógia iránti érzéket és szeretetet tőle örököltem. A bonyhádi főgimnázium elvégzése után 1914. június 23-án érettségiztem, öt nappal később megölték Ferenc Ferdinándot, és rövidesen kitört az első világháború. Beiratkoztam a budapesti tudományegyetemre, ahol 1920-ban magyar—német szakos tanári oklevelet szereztem, de közben — az 1916—1918-as években — katonaként megjártam az orosz és az olasz frontokat. 1920-tól 1924-ig a dombóvári gimnáziumban magyar és német szakos tanárként működtem. A tanítás mellett cikkeket, riportokat írtam a *Dombóvári Hírlapba*. Korrektúra végett gyakran felkerestem a Dombóvári Nyomdat, és ott megismerkedtem a nyomdász szakmával, aminek később igen nagy hasznát vettem.

1924-ben *Thienemann Tivadar*, az Erzsébet Tudományegyetem német intézetének vezetője Pécsre hívott, és mint beosztott gimnáziumi tanár

tíz évig nála dolgoztam. Félállásban az állami reáliskolában is tanítottam, de munkám javát az egyetemi intézetben végeztem, ahol német lektor voltam. A tanszék 15—20 000 kötetes könyvtárának kezelését is rám bízta, így a könyvtárosi munkában is gyakorlatot szereztem. Fő feladatomban mindezek mellett a *Minerva* című folyóirat ügyeinek intézése volt, amelyet professzorom szerkesztett, de az adminisztrációs és nyomdai munkák rám hárultak.

— *Pécssett, a négy egyetemi városunk egyikében milyen viszonyokat talált a húszas években?*

— Az Erzsébet Tudományegyetem az első világháború után került át Pozsonyból Pécsre, és itt, az egyetem körül alakult ki a Dunántúl tudományos központja. A pezsgő szellemi élet jellegzetes megnyilvánulásaként 1921-ben *Gombocz Zoltán* elnökletével megalakult a *Minerva Társaság*, amelynek fő célkitűzése a magyar szellemi és tudományos élet történetének kutatása volt. Ennek érdekében 1922-ben megindították a *Minerva* című folyóiratot, az első évfolyamot *Horváth Já-*

nos és Thienemann Tivadar professzorok közösen szerkesztették, 1923-tól azonban közvetlen főnököm egyedül szerkesztette a folyóiratot. Ennek színvonalát hadd jellemezzem néhány belső és külső munkatárs nevével: többek között *Eckhardt Sándor, Farkas Gyula, Gerevich Tibor, Halasy-Nagy József, Hóman Bálint, Kardos Tibor, Keresztury Dezső, Szekfű Gyula, Szerb Antal, Tolnai Vilmos, Turóczi-Trostler József, Zlinszky Aladár* és *Zolnai Béla* tollából jelentek meg benne dolgozatok. Az érdekesebb tanulmányokat a *Minerva Könyvtár* című sorozatban is kiadtuk. E munkára serkentő környezetben jómagam is kutatásokba kezdtem, és 1926-ban elkészítettem doktori disszertációm a magyar önéletírás kezdeteiről. Ebben Tótfalusi Kis Miklóssal is foglalkoztam. A következő dolgozatomban irodalomtörténetírásunk kialakulásáról értekeztem (1928). Tanulmányom jelent meg a könyv morfológiájáról, és ebben a XVI. és XVII. századi magyar könyv formai fejlődését: a címlapok, a dedikációk, a mecénásokhoz írt ajánlások stb. változásait vizsgáltam. A korok izlése ugyanis a címlapokon nyilvánult meg a legszembetűnőbben. Később előtérbe került a kiadó és a nyomda szerepe, de a legfőbb tényező az olvasóközönség maradt; a könyv formai megjelenése mindig ehhez igazodik.

— *E munkái alapján szerzett magántanári képesítést a pécsi tudományegyetemen?*

— Nagyobbrészt igen, mert ebben az időben már foglalkoztam a sajtónak a társadalmi életben betöltött szerepével is. Az 1928—29-es tanévet ugyanis ösztöndíjjal a berlini Collegium Hungaricumban töltöttem. Tagja voltam a berlini egyetem sajtótudományi intézetének, az Institut für Zeitungskundenak, ahol kiterjedt tanulmányokat folytattam. Hazatérve, látván elmaradásunkat, igyekeztem ráirányítani a figyelmet a sajtótudományi kutatások fontosságára. 1929-ben a *Sajtó és tudomány* című tanulmányomban ismertettem a külföldi eredményeket, és rámutattam arra, hogy Magyarországon sajtótudományról még beszélni sem lehet, pedig nálunk is szükség van a sajtótudományos vizsgálatára. Hangsúlyoztam, hogy a magyar sajtó története ne a lapengedélyezések vagy a cenzúra története legyen, sem a politikai küzdelmek jellemzése a hírlapi cikkek alapján, hanem magának a zsurnalisztikának, a zsurnalisztikai és publicisztikai formáknak a fejlődéstörténete. Bár e fél évszázada tett megállapításaim óta helyes kezdeményezések is születtek — elsősorban *Dezsényi Béla* munkásságára gondolok —, 1929-ben írt dolgozatom egyes kérdései még ma is időszerűek, és megvalósításra várnak.

A vázolt elveknek igyekeztem érvényt szerezni

abban a munkámban, amelyben a pécsi és a baranyai sajtó történetét összefoglaltam. Mindezek alapján 1932-ben a pécsi tudományegyetem a sajtótörténet tárgyából magántanárrá képesített. Habilitációmát 1940-ben a budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara is elfogadta. 1947-ben pedig a kultuszminiszter egyetemi rendkívüli tanári címmel ruházott fel.

— *Sajtótörténeti egyetemi előadásainak mi volt a témája, volt-e segédlet hozzá, és milyen volt az érdeklődés iránta?*

— Péccsett 1933-tól, majd Budapesten 1941-től 1948-ig tartott bölcsészkarai egyetemi előadásaimban a modern sajtó kialakulását tárgyaltam a sajtó gyökereitől, a szóbeliség korától kezdve a levélformákon, majd a vásári hírlapokon át a hetilapokig és a napisajtóig. Ezenkívül foglalkoztam a könyvek és a folyóiratok (időszaki kiadványok) formai kifejlődésével, könyv- és hírlapkiadásunk történetével is. Előadásaimat nem publikálták, mert a sajtótudományban általánosan elfogadott ismereteket rendszereztek, s nem voltak eredeti kutatások eredményei. Az általában heti két órában tartott fakultatív előadásokon Péccsett kevesebben, Budapesten nagyobb számban vettek részt; emlékezetem szerint félévenként mintegy 30—40 hallgató látogatta előadásaimat. A tárgy újdonság voltához képest tehát megfelelő érdeklődés mutatkozott. Megjegyzem, hogy Szegeden szintén voltak egy időben sajtótudományi kollégiumok, amelyeket *Tápay-Szabó László* tartott.

— *Tanár úr sajtótörténeti tanulmányait ma is számon tartja a szakirodalom. Mi volt kutatásainak tárgya a harmincas-negyvenes években?*

— A sajtó kutatásának előmozdítására 1936-ban megalakult a *Magyar Sajtótudományi Társaság*, amelynek kezdetben főtitkára, majd alelnöke voltam. Az elnöki tisztet *Hlatky Endre*, majd *Egyed István* egyetemi tanár töltötte be. A társaság két irányban folytatta hasznos tevékenységét: előadásokat rendezett, melyek közül a fontosabbakat saját sorozatában, a *Sajtótudományi Könyvtár* füzeteiben is megjelentette. E sorozatban *Elekes Dezsőnek, Dezsényi Bélának, Goriupp Aliznak, Nagy Ivánnak* az előadásait publikálták, amelyeket az időszaki sajtó problémáiról, a sajtószabadság fogalmáról, a külföldi magyar sajtóról stb. tartottak. A főtitkárságot 1939-ben *Dezsényi Béla*, az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárának vezetője vette át, és ettől fogva a társaság székhelye a Széchényi Könyvtárban volt. A Magyar Sajtótudományi Társaságot az 1948—49-es években szüntette meg az egyesületeket feloszlató rendelet.

A Magyar Sajtótudományi Társaságban 1939-ben tartott székfoglalóban arra a kérdésre igyekeztem választ adni, hogy melyik volt az első hírlap hazánkban. Az irodalomban ugyanis egyre gyakrabban tűntek fel olyan állítások, amelyek szerint az 1705-ben megindult *Mercurius Hungaricus*-szal szemben *Szentiványi Márton* jezsuita tanár 1675 és 1703 között latinul kiadott röpívei tekinthetők a hazai időszakos sajtó őseinek. E téves felfogást oszlattam el, amikor *Szentiványinak Ephemerides Latinae* című kiadványait megvizsgálva kimutattam róluk, hogy nem publicisztikai munkák, semmi közük a hírlapirodalomhoz, nem közölnek híreket, nem újságszerűek stb. A téves feltevés az „ephemeris” szó félreértésén alapult. *Szentiványi* ugyanis ezt a szót a „diárium”, „napló” értelemben használta. Az első rendszeresen megjelenő hazai hírlap tehát kétségtelenül a *Mercurius Hungaricus*, amely utóbb *Mercurius Veridicus ex Hungaria* címmel havonta látott napvilágot, és egészen a Rákóczi-szabadságharc leveréséig élt. A Sajtótudományi Könyvtár sorozatában *Az első magyarországi hírlap kérdése* címmel az Egyetemi Nyomda kiadásában 1943-ban megjelent tanulmányomat a Magyar Könyvszemle is közölte, ahol a *Sajtótörténeti fogalmaink tisztázása* című cikkem is megjelent. Végül *Sajtó és nevelés* című munkámban (Magyar Paedagogia. 1944—1946. évf.) azt a kérdést vizsgáltam, hogyan kísérelte meg a pedagógia a sajtót a maga céljainak szolgálatába állítani. Ehhez végigkövettem azt az utat, amely Comenius tervezetétől a

Ratio Educationis e tárgyú intézkedéséig vezetett, majd a sajtó publicisztikai és zurnalisztikai funkcióinak tükrében kerestem a választ arra a kérdésre, hogy való-e az iskolába újságotolvasó óra.

— *Tanár úr ezekben az években már mint az Egyetemi Nyomda igazgatója dolgozott. E más irányú elfoglaltság mennyiben befolyásolta kutatói-oktatói munkáját?*

— Ez a munka természetesen — különösen az első időben — szinte teljes energiámat lekötötte. A kezdeti években nemigen foglalkozhattam történeti kutatásokkal. Ugyanakkor munkám révén behatóan megismerkedtem a hazai könyv- és folyóiratkiadás helyzetével, problémáival, amikről azután számos közleményben számoltam be. De vegyük sorrendben az eseményeket. 1934-ben *Czakó Elemér* nyugalomba vonulása után a kultuszminisztérium háromtagú vezetőséget nevezett ki az Egyetemi Nyomda élére. *Jellen Gusztáv* a gazdasági-kereskedelmi, *Thierring Richárd* a műszaki, én pedig kiadóhivatali vezetőként az irodalmi ügyek irányítását végeztem. Az Egyetemi Nyomda kiadói tevékenységéről köteteket lehetne írni, most csupán egyik legnagyobb vállalkozását, az úgynevezett *Hungarológia*-sorozatot említem, amely a *Hóman—Szekfü-féle Magyar Történet*-tel indult, s a *Magyarság Néprajza* és a *Magyar Földrajz* stb. kötetivel folytatódott. Az értékálló könyvek kiadása mellett alighanem azzal is valószínűs kultúrális missziót teljesített az Egyetemi Nyomda, hogy a Magyar Könyvbarátok mozgalmát szervezte. A belépő tagok 20 pengő ellenében évenként négy illetménykönyvet és a *Diárium* című folyóiratot kapták meg.

— *Hogyan érvényesült a sajtótudomány kutatójának tapasztalata a Diárium folyóirat szerkesztésében?*

— A *Diárium* 1926-ban mint előjegyzési naplár indult, majd 1931-ben az Egyetemi Nyomda kiadványait népszerűsítő folyóirat lett, melyet kezdetben *Czakó Elemér* szerkesztett *Voinovich Gézával* együtt. 1935-től 1940-ig én szerkesztettem a folyóiratot, amelynek a *Magyar Könyvbarátok Diáriuma* címet adtam. Tartalmilag is igyekeztem emelni a színvonalat: új rovatokat indítottam új munkatársakkal. A folyóirat vezércikkkel kezdődött, amelyben jeles szakemberek tapasztalataikkal, tanácsaikkal segítették a könyvek barátait. Így például *Kardos Tibor* Az én könyvtáram címmel bemutatta gyűjteményét, *Kozocsa Sándor* arról értekezett, hogyan készül a bibliográfia, jómagam pedig a *Könyvkiadás hajdan és most* című írásomban „bejártam” a magyar könyvkiadás történetének főbb állomásait, hogy a múlt tanulsá-

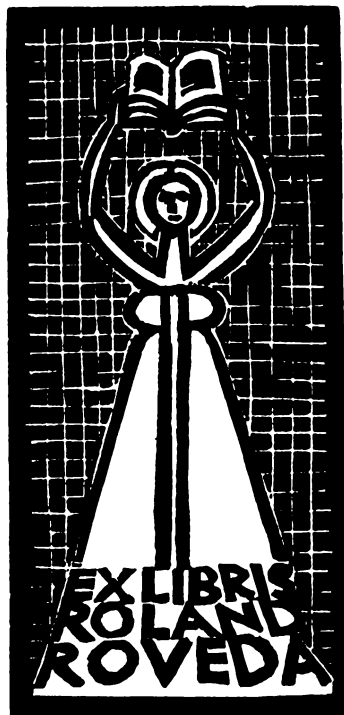
gán okulva szólhassak a jelen kiadói feladatairól. A vezércikket az ifjúsági irodalomról szóló beszámoló követte, mivel e terület figyelemmel kísérése nagyon fontosnak tartottuk. Majd körülbelül 30—50 új könyv ismertetése következett, ezeket tehetséges fiatal szakembereink, köztük például *Haraszthy Gyula, Halász Gábor, Mátrai László, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor* stb. írták tárgyilagos kritikai hangnemben. Ezután még a magyar szellemi életről adtunk tájékoztatást, és a *Levelesláda* rovattal — amelyben a könyvbarátok leveleire válaszoltunk — zártuk a lapot.

— *A Diárium 1940-től kezdve mint irodalmi és könyvészeti folyóirat szerepelt. Hogy felelt meg rangos címének?*

— Már a harmincas évek végén, 1938—39-ben megjelentek benne *Hubay Miklós, Móricz Virág, Ortutay Gyula* írásai, *Thurzó Gábor, Bóka László* és *Sötér István* novellái, *Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Zelk Zoltán* versei és *Devecseri Gábor* fordításai. A lap fennállásának tizedik évfordulóján, 1940-ben a szerkesztést átadtam *Kenyeres Imréné*-nek, aki *Császár Elemér* irodalomtörténeti intézetéből került hozzánk. Nevem ettől kezdve mint a kiadásért felelős szerkesztője szerepelt, a fiatal, tehetséges költöket és írókat pedig *Kenyeres* vonta be a munkába. Így kaptak nyilvánosságot a több mint tizezer példányban, évi 8—10 számban megjelenő folyóiratban — az említettekén kívül — olyan tehetségek, mint például *Bárány Tamás, Cseres Tibor, Gyárfás Miklós, Mándy Iván, Örkény István, Pilinszky János, Vas István* és mások. A lap regény- és színműrészleteket is közölt, műfordítások, továbbá színházi és filmművészeti ismertetések is helyet kaptak benne. Így valóban megérdemelte az irodalmi folyóirat nevet.

— *A Magyar Könyvbarátok szervezete csupán a könyvkiadást szolgálta, vagy más célja is volt? Miként támogatta például a könyvtárakat?*

— Az Egyetemi Nyomda kiadványainak népszerűsítésén messze túlmenően — mint ezt a nyomda jubileumára 1979-ben a Magyar Grafikába írott cikkemben is kifejtettem — a Könyvbarátok szervezete mint társadalmi mozgalom a műveltségterjesztés területén eredményes munkát végzett. A könyvkultúra elmélyítésével a kiművelt fők számának növelésén fáradozott. Mindezekkel természetesen közvetve a könyvtáraknak is olvasókat nevelt. De közvetlen segítséget is nyújtott, amikor folyóiratában a könyvtárakban rendezett kiállításokról, a nyitvatartásról stb. hírt adott. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének felkérésére pedig 1936-ban, a Diáriumban *Könyv és könyvtár* cím-

mel külön rovatot nyitott. Ebben a könyvtárosok a könyvtárakkal kapcsolatos hasznos tudnivalókkal ismertették meg a nagyközönséget. Bemutatták például az Országos Széchényi Könyvtárban akkoriban bevezetett tizedes szakrendszert, az adremán készülő katalógusokat, továbbá egyéb, a régi magyar könyvekre, az ősnymtatványokra vonatkozó közleményeikkel az olvasók jobb tájékozódását segítették elő.

— *Emlékezetes, hogy az 1937-ben rendezett könyvtáros tanfolyamon tanár úr is előadott. Erről és általában a könyvtárosokról milyen emlékei vannak?*

— A könyvtárosokkal mindenkor szívélyes kapcsolatban álltam, hivatalból gyakran találkoztam velük, abban az időben például a Magyar Könyvszemlét is az Egyetemi Nyomda állította elő. Vezető embereikkel, így *Fitz Józseffel*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójával igen jó barátságban voltam. Ismeretségünk még Pécssett kezdődött, ahol ő az egyetemi könyvtár vezetője volt, és én kutatásaim során gyakran megfordultam a patinás könyvtárban. Pestre is egy időben kerültünk, így tovább tartott barátságunk, családjaink összejártak. Igen jól emlékszem kislányra, *Fitz Jenőre*, aki a mai székesfehérvári István Király Múzeum igazgatója. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete könyvtárosi

szakosztályának titkárát, *Asztalos Miklóst* még berlini ösztöndíjas korából ismertem. Amikor felkerestek, szívesen tettem eleget kérdésüknek, hogy az egyesület rendezésében meginduló tanfolyamon előadásokat tartsak. Az 1937-ben szervezett könyvtárostanfolyamon a könyv- és hírlapkiadásról beszéltem, és ha jól emlékszem, három órában, távirati stílusban összefogva tekintetem át a magyar könyvek és folyóiratok kiadásának fejlődéstörténetét. A tanfolyam keretében megismerttük a hallgatókkal az Egyetemi Nyomda üzemét, amely a Múzeum körüti bölcsészeti kar főépületének alagsorában működött.

— *Hogyan alakult pályafutása a felszabadulás után, meddig és milyen munkakörökben dolgozott?*

— Az Egyetemi Nyomda kiadói részlegét igazgatóként 1949-ig vezettem, utána a nyomdát egyesítették a Dohány utcai egykori Tolnai, majd Forrás Nyomdával. Előtte még egy kedves esemény történt, az Egyetemi Nyomda műszaki személynéje 1947-ben, a nyomda fennállásának 370. évfordulója alkalmából tiszteletbeli nyomdásszávatott. Az erről készült díszes oklevél ma is itt függ szobámban. A másfél évtizedes nyomdai szakmai gyakorlatomat 1949 után több helyen, így a Tankönyvkiadónál, a Nyomtatványellátónál, az Akadémiai Kiadónál és a Kartográfiai Vállalatnál kamatoztattam, ahonnan 1957-ben nyugállományba vonultam. Mint nyugdíjas az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségében külön megbízások alapján műszaki szerkesztőként a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának, az Új Magyar Lexikonnak, a Magyar Életrajzi Lexikonnak, a Ma-

gyar Irodalmi Lexikonnak stb. kiadásában működtem közre. Az 1978-ig tartó időszak alatt körülbelül 60 lexikonkötet műszaki szerkesztését végeztem. Munkásságomért 1976-ban megkaptam *A szocialista kultúráért* kitüntetését.

— *Milyen gondolatokkal tekint vissza eseménydús, hosszú, munkával telt életére?*

— Elégedett ember vagyok, hiszen igen szép kort értem meg, és hála a sorsnak — egészségesen. Még ma is gyalog járok le ötödik emeleti lakásomról. Családi életem boldog volt, bár feleségemet 31 évi harmonikus házasság után 1955-ben elvesztettem. Bánatomat családom, Lajos fiam, a Népművelési Intézet főmunkatársa, unokám, Máté Gábor, aki most Kaposvárott színész, szeretete enyhítette. Szerencsésnek mondhatom magam, mert azt a kis független nyugalmat, ami után minden idős ember sóvárog, öregségemben megtaláltam. Munkásságommal, életfilozófiámmal kapcsolatban engedtesék meg nekem, hogy régi kedves barátomnak, Keresztury Dezsőnek szavait idézzem, melyekkel nyolcvanadik születésnapom alkalmából az *Élet és Irodalomban* írt megemlékezésében (A könyvkészítés mestere. 1976. nov. 20.) megörvendeztetett: „Mindig is az írás, a könyv élete érdekelt. . . Egész élete során legfőbb feladatának tartotta, hogy ne csak tartalmas, jó és hasznos könyveket adjon az olvasó kezébe, hanem szépeket is. Gondja volt a jó papírra, a szép nyomásra, a tartós, izléses kötésre s a gazdag illusztrációra. . . A legnehezebb időkben is derűs mosolygással tette, amit kellett. . .”

Dr. Móra László

Egy városi könyvtáros feljegyzéseiből

Folyóiratkölcsonzés mappában

Szerény javaslat egy „vállalkozói” szolgáltatásra

A bátyáméknál üldögéltem, amikor bekopogott a szomszéd lakás tulajdonosa. A délelőtt vásárolt tejet és az *Autó-Motor* legújabb számát hozta. Az utóbbit fivérémmel felváltva vásárolják, így évente 210 forintnál valamivel többet takarítanak meg mindketten. (Ha a *KISZ-társasház* — ahol laknak — többi gépkocsitulajdonosával közösen vásárolnák a lapot, együttes megtakarításuk termé-

szetesen még sokkal nagyobb lenne.) Ezek után — meglátva a heverőn heverő *Évát*, azaz az ilyen című képes folyóiratot — joggal kérdeztem sógornőmtől: Hát ez kié? — Az enyém! — volt a melankolikus válasz, mintegy éreztetvén, hogy lakótársi kapcsolatai során még nem sikerült e magazin vásárlását társuláson alapon megszerveznie.

Bizonyos országokban jó üzleti érzékű emberek-